

De WTC-verkrachter / De Heseveldse moordzaak / De clownspakverkrachter / Moord op Sybille Jansons / De inbreker Aleksandar R. / Moord op Cees van de Wiel / De zaak-Dover / Zaanse paskamer-moord / Moord in Sint Philipsland / Schiedammer parkmoord / Oorlogsslachtoffer Pieter Hoppen / Vermiste pater uit Bavel / Moord op Willem Endstra / Moord op Arthur Ghurahoo / Moord op Andrea Luten / Moord op Melissa Halstead / Moord op het Rozenmeisje / Moord op Gert Kevelham / Vliegcramp in Tripoli / Moord op Victor 't Hooft / De tienermoord / Moord op Marianne Vaatstra / Moord op Henk Opentij en Mary Run

In september 1984 ontdekte de Britse geneticus Alec Jeffreys dat er in ons DNA plekken zijn die van persoon tot persoon sterk verschillen. Die ontdekking van het 'DNA-profiel' zette het misdaad- en identificatieonderzoek volledig op zijn kop. De ontwikkeling die het forensisch DNA-onderzoek daarna doormaakte is indrukwekkend – het is moeilijk voorstelbaar dat nog geen dertig jaar geleden DNA pas voor het eerst werd gebruikt om een misdrijf op te lossen. Lex Meulenbroek en Paul Poley hebben die stormachtige ontwikkeling in kaart gebracht, met name aan de hand van geruchtmakende misdrijven zoals de moorden op Andrea Luten, Arthur Ghurahoo, Willem Endstra, het Rozenmeisje en Marianne Vaatstra – zaken die telkens een verdere stap in het DNA-onderzoek markeren. Via persoonlijke verhalen van nabestaanden, politiefunctionarissen, DNA-deskundigen, officieren van justitie, advocaten, rechters en andere betrokkenen laten ze zien hoe het DNA-profiel steeds weer én steeds meer een cruciale rol speelt bij het oplossen van zaken. De verhalen zijn niet alleen zeer informatief, maar vaak ook ronduit aangrijpend. *Kroongetuige DNA* is een meeslepend boek, dat een unieke inkijk biedt in de wereld van het forensisch DNA-onderzoek in Nederland.

Lex Meulenbroek (1962) is deskundige biologische sporen en DNA-onderzoek bij het Nederlands Forensisch Instituut en schrijver van de standaardwerken *De Essenties van forensisch biologisch onderzoek* en *Forensisch DNA-onderzoek in de strafrechtpraktijk*. **Paul Poley** (1978) is tekstschrijver.

9 789023 489320

LEX MEULENBROEK
PAUL POLEY

KROONGETUIGE

DNA

Onzichtbaar spoor
in spraakmakende zaken

II

Het onderzoek naar oorlogsslachtoffer Pieter Hoppen (2008)

Y-chromosomaal DNA-onderzoek van zeer oud celmateriaal

Tot de actiefste en felste Nederlandse verzetsploegen in de Tweede Wereldoorlog behoorde de Meppeler Knokploeg of KP Meppel. Deze ontstond in 1943 vanuit de gereformeerde en hervormde kerk in Meppel en hield zich bezig met alle mogelijke verzetsdaden tegen de Duitsers. 'Onder andere het buitmaken en verdelen van distributiekaarten, het redden van Joden door ze te verstoppen, gevechtshandelingen ten behoeve van de bevrijding van Nederland, het ontvangen en bergen van gedropte wapens door geallieerde vliegtuigen, spoorwega sabotage, het verspreiden van het blad *Vrij Nederland* en het mede oprichten van *Trouw*, en het terugsluizen van Franse krijgsgevangenen en geallieerde vliegtuigbemanning,' zo somt Delia Gunnink een aantal verzetsdaden op in de grootse documentaire *Nooit Meer Laf* (EO) van onderzoeksjournalist Geertjan Lassche. Delia Gunnink is de dochter van de nu 91-jarige Gerrit Gunnink.

Gerrit Gunnink was negentien jaar toen hij in 1943 in de Meppeler Knokploeg zat. Hij is nu het enige overlevende lid. Zijn vader Jan Gunnink, destijds een goede bekende van prins Bernhard, zat ook bij de knokploeg, evenals Gerrits broers Klaas en Hendrik en zijn zus Alie, die koeriersdiensten verrichtte. De meeste mensen uit het verzet hadden schuilnamen. Zo stond Jan Gunnink bekend als 'ome Hein', anderen in Meppel hadden illustere namen als 'Pijp', 'Lange Thom', 'De Molle' en 'Henkie'. De eerste verzetshandelingen van deze Meppeler Knokploeg betroffen vooral het in en om Meppel

onderbrengen van talloze onderduikers uit heel Nederland.

De knokploeg krijgt in 1943 te maken met Pieter Hoppen. Hoppen werd geboren op 12 september 1919 in Rotterdam, in een gezin met een vader, een moeder en een oudere broer, Jean Jacques. Op 18 september 1940, iets meer dan vier maanden na het bombardement op zijn geboortestad, werd Pieter Hoppen gemeentebestuurder in Rotterdam. Om de Duitse oorlogseconomie verder op te bouwen werven de Duitsers gedurende de oorlog steeds meer arbeiders in de bezette gebieden, en dus ook in het sinds 15 mei 1940 bezette Nederland. Pieter Hoppen kreeg in 1943 een oproep om in Duitsland te gaan werken, maar hij weigerde. Hij kreeg echter geen vrijstelling. Teneinde aan de *Arbeitseinsatz* te ontkomen, vluchtte hij naar Friesland om daar onder te duiken. Via Zwolle ging de reis naar het op de grens van Friesland en Overijssel gelegen Willemsoord. Hij vond daar ruim tien dagen onderdak bij boer Haanstra. Maar die had al twee onderduikers, en bovendien vond hij de stadse Hoppen maar een vreemde kerel, vandaar dat Hoppen een nieuw onderduikadres kreeg: bij boer Kielstra, ook in Willemsoord. Ook bij hem bleef Hoppen niet lang, en vermoedelijk via een onderduikadres in Wanneperveen kwam hij uiteindelijk terecht in Meppel, naar alle waarschijnlijkheid half juli 1943. Daar zou het verzet een volgend onderduikadres voor hem regelen.

Het was Gerrit Gunnink die Pieter Hoppen op het treinstation van Meppel ophaalde; als herkenningsteken droeg Hoppen een krant zichtbaar tussen de panden van zijn jas. Gunnink bracht hem naar een van de opvangpunten voor onderduikers in Meppel: slijterij Meijer, waar mevrouw Meijer hem ontving. Vanaf dit tijdelijke adres zou Hoppen later naar een vast onderduikadres in Meppel moeten worden gebracht.

De volgende dag vond er een bijeenkomst van de Meppeler Knokploeg plaats, zoals altijd in de winkel van De Molle. In zijn boek *De Knokploeg* schrijft Gerrit Gunnink hierover: 'Bij De Molle was altijd wel wat aanloop, omdat hij een winkeltje had voor tabak en snoep. Daarom was het zo'n prachtige dekmantel voor ons als centrum van onze bezigheden.'

De vergadering was al een tijd aan de gang toen Gunnink binnenkwam. Hij vertelt daar nu over: 'Ik kwam aangefietst, zette mijn fiets neer en liep via de achterkant de winkel van De Molle binnen. De hele ruimte zat vol, ook met mensen die ik nog nooit bij De Molle gezien had. Het was een enorm geroezemoes, mensen schreeuwden door elkaar heen. Ineens werd ik geconfronteerd met de uitkomst van de vergadering: Pieter Hoppen moest dood.'

Het verzet was tot de conclusie gekomen dat Hoppen een verrader was. Het verhaal was dat de Duitsers tot driemaal toe een huiszoeking hadden gedaan op een onderduikadres waar Hoppen net was geweest. Dat kon geen toeval meer zijn. Gevoegd bij zijn uiterlijk (Gunnink: 'Hij had een beetje een muisachtig gezicht, waarvan je dacht: dat kon wel eens een gemene vent wezen') en de geruchten over zijn vreemde karakter was dat voldoende voor Hoppens doodvonnis.

Gunnink: 'Zonder onderzoek werd besloten dat hij dood moest. Maar we handelden uit de overtuiging dat we er goed aan deden. Je gelooft in dingen die je niet bewijzen kan.' Dergelijke snelle beslissingen werden volgens Gunnink vaker genomen in oorlogstijd: 'Iemand was goed of slecht, zwart of wit, er bestond geen grijs. Daarbij komt dat het een onrustige periode in de oorlog was. Meppel werd extra in de gaten gehouden door de Duitsers, vanwege de verzetspraktijken.'

Gunnink, overrompeld door het besluit over Hoppen, vertelt in *Nooit Meer Laf* over zijn reactie in de vergadering: 'Ik heb gezegd: "Die man ken ik, ik weet waar hij ondergedoken zit op het ogenblik." Ik wist ook een plek waar het gebeuren kon, die liquidatie.' Gunnink kreeg van De Molle meteen een taak: 'De Molle zei dat ik Hoppen had weggebracht en dat ik hem daarom ook maar moest ophalen. Meteen na de vergadering ben ik op de fiets gestapt en naar Meijer gereden, en vanaf daar ben ik met Hoppen gaan wandelen.'

Het plan van de knokploeg was niet alleen dat Gunnink Hoppen bij Meijer zou ophalen, maar ook dat hij hem vervolgens zou uitleveren aan 'Pijp' en 'Henkie', die voor de liquidatie moesten zorgen. Toen Gunnink Hoppen ophaalde in de Hoofdstraat, waar de fami-

lie Meijer woonde, zei hij tegen hem dat hij hem naar zijn definitieve adres zou brengen. Een leugen en een waarheid tegelijk. Gunnink: 'Het viel me op dat Hoppen niet zenuwachtig was, en dat was vreemd voor een verrader. Hij bedankte mevrouw Meijer rustig voor de goede verzorging. Hij kwam normaal en erg beschaafd over, gedroeg zich niet verdacht. Ik dacht onmiddellijk: het zal toch niet zo zijn dat hij géén verrader is?'

In zijn boek *De Knokploeg* vertelt Gunnink over de wandeling die volgde: 'Nu was ik op weg naar een executie. Een bijbelse zin uit het verhaal van Abraham, op weg om op bevel van God zijn zoon Isaak te offeren, kwam uit het niets in mij op en nestelde zich in mijn gedachten: "En zij beiden gingen samen... en zij beiden gingen samen..." Het bleef zich herhalen (...). Pieter Hoppen zei niet veel, maar toen we voor de boekwinkel van De Vries langsliepen, zei hij: "Hier heb ik vanmorgen nog briefpapier gekocht om m'n moeder een brief te schrijven." Verder ging het, langs het postkantoor, de Weerdstraat, de Rijks Landbouw Winter School... "En zij beiden gingen samen..." en we kwamen bij de Rijks Hogere Burger School.' Daar stond een auto met Pijp en Henkie te wachten, Hoppen stapte in. Ze zwaaiden naar Gunnink en reden weg in de richting van de Staphorsterweg.

De wandeling was Gunnink zwaar gevallen. Was deze jongen, die straks dood zou gaan, wel fout?

Doel van de rit van Pijp en Henkie was het Grontmij-ketencomplex van 'ome Hein', een afgelegen plek op de kruising van de Hamingerweg en de Rechterensweg in Staphorst. Daar stapten ze uit de auto. In de directiekeet werd Pieter Hoppen met zeven kogels uit een browning 6.35 mm doodgeschoten. Na de eerste kogels sprak Hoppen vertwijfeld zijn laatste woorden: 'Waarom schieten jullie mij doo...?'

Over het hoofd van de dode Hoppen trokken ze een jutezak en het lijk werd vervolgens buiten de keet gesleept. Provisorisch dekten Pijp en Henkie het daar verder toe met lege zakken. 's Avonds laat, tijdens spertijd, vertrok Gerrit Gunnink met zijn vader, Pijp en Janes (een ander lid van de knokploeg) naar de keet om Hoppen te be-

graven. Ze vonden hem daar in het donker tussen de kapotte eggen, ploegen, emmers, kunstmestzakken en andere rommel. Gunnink in *De Knokploeg*: 'Even buiten het afdak begon een van ons een kuil te graven. Dat leek gemakkelijk te doen, maar het viel zwaar tegen. De grond was taai, de schop niet al te scherp en er zaten nogal wat wortelstokken in de veenachtige grond.' Uiteindelijk lukte het om het stijve lijk in een klein graf te krijgen, dat werd bedekt met aarde, zand, stro en gras.

De knokploegleden eigenden zich wat persoonlijke bezittingen van Hoppen toe, zoals een portemonnee, een horloge en een vulpen. Ook hadden ze een condoom bij hem gevonden. In de portemonnee zat een papiertje met een straatnaam en een huisnummer in Rotterdam. Gunnink: 'Henkie vertelde ons dat hij de weg in Rotterdam wel wist en zo snel mogelijk zou gaan kijken hoe het nou echt zat met de familie Hoppen. Na een paar dagen kwam hij terug en vertelde ons dat de broer van Pieter bij de WA zat [de Weerbaarheidsafdeling van de NSB] en dat Pieter zelf lid was van de jeugd-WA, met andere woorden: het was goed dat we hem hadden doodgeschoten. Niet lang daarna bleek Henkie een dubieuze figuur te zijn. Toen ik dat hoorde, begon ik te betwijfelen of hij wel in Rotterdam was geweest. En ik begon nog meer te betwijfelen of Pieter Hoppen wel terecht was omgebracht.'

Pijp, Henkie en Jannes zouden later in de oorlog worden opgepakt. Op 13 april 1944 werden ze samen met andere leden van de Meppeler Knokploeg door de Duitsers gefusilleerd op de Waalsdorpervlakte bij Den Haag. Gunnink: 'Tijdens de reeks arrestaties door de Duitsers zijn wij als gezin ondergedoken. Mijn vader heeft toen de leiding van de Meppeler Knokploeg op zich genomen, en hij behield die tot aan het einde van de oorlog.'

De bevrijding in mei 1945 was voor Gerrit Gunnink maar een gedeeltelijke bevrijding. Zijn geest bleef bezet met twijfel. Twijfel of Pieter Hoppen echt zo fout was als de Meppeler Knokploeg had gedacht. Gunnink: 'Aan de ene kant wilde ik graag dat Hoppen hartstikke verkeerd was en dat we het dus goed gedaan hadden; aan de andere kant was ik benauwd dat er met die jongen niets aan de hand was.'

Na de oorlog werden verzetshelden geëerd, en ook Gunnink zou een onderscheiding krijgen: het Bronzen Kruis. Hij weigerde echter: 'Slechts sommigen werden onderscheiden, maar veel mensen kregen geen onderscheiding terwijl ze wel in het verzet hadden gezeten. Ik wilde niet dat slechts een enkeling geëerd zou worden.' Gunnink wilde niets voor zijn verzetsdaden hebben, en een echte held voelde hij zich ook niet: 'Ik was zogenaamd een held, maar eigenlijk was ik laf. Nooit had ik in de jaren na 1945 uitgezocht of Hoppen verkeerd was geweest. Elke gedachte aan hem heb ik na de oorlog gauw weggedrukt, ik voelde me er gewoon niet lekker bij.'

Vele jaren later, in 2005, werden wroeging en twijfel zo sterk dat Gunnink besloot zijn oorlogsverhalen op te schrijven: 'De directe aanleiding was mijn kleindochter Robin. Zij wilde een spreekbeurt houden over de Tweede Wereldoorlog. Ze zei: "Schrijf je verhalen eens op, opa!" Ik ben toen gaan zitten, en over een periode van zes weken heb ik aan één stuk door zitten schrijven.'

Het boek met deze verhalen, *De Knokploeg*, kwam in 2006 uit en werd een regionaal succes. In de buurt van Staphorst en Meppel las men het met grote belangstelling. Een van de lezers was Rouvener Geertjan Lassche, onderzoeksjournalist en documentairemaker: 'Een vriend van me raadde me aan het boek te lezen. Eigenlijk had ik geen tijd, maar tijdens een vakantie heb ik het toch gelezen. Mijn eerste reactie was dat dit duidelijk een boek was van iemand die zijn hoofd wilde leegschrijven. Daarnaast voelde ik intuïtief aan dat de schrijver nog steeds met dingen uit zijn verleden worstelde, dat hij nog "open dossiers" in zijn geheugen had. Ik heb Gunnink daarom na de zomer gebeld, mezelf voorgesteld en hem recht op de man af gevraagd of het klopte dat hij nog met dingen zat. Hij bevestigde dit, maar hij was er op dat moment niet aan toe om het hele verhaal aan mij te vertellen. Een paar maanden later was hij er wél klaar voor en heeft hij alles verteld. Voor mij als onderzoeksjournalist was die ene vraag bijna even interessant als voor Gunnink: hoe zat dat precies met Pieter Hoppen? Al snel had ik het vermoeden dat de moord op Hoppen een gevolg was van *Murphy's law*: een samenloop van stress, geruchten, verkeerde interpretaties en onbevestigde berich-

ten. Ik wilde vanaf dat moment twee dingen: het duiden van deze Hoppen en het vinden van Hoppen, en er een documentaire van maken.' Gunnink: 'Ik was zo blij dat Lassche het oppikte.'

Gunnink en Lassche begonnen eerst te zoeken naar een antwoord op de vraag of Hoppen goed of fout was in de oorlog. Ze bezochten allerlei instanties: het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie in Amsterdam, het Nationaal Archief in Den Haag en het Nederlandse Rode Kruis in Den Haag, waar ze een dossier vonden over de naoorlogse zoektocht naar Pieter Hoppen, met onder meer een oproep van zijn moeder. Een klein krantenbericht luidde:

Pieter Hoppen

Wie kan inlichtingen geven over **Pieter Hoppen**, geboren 12 Sept. 1919. Is in 1943 ondergedoken en zijn moeder heeft nooit meer iets gehoord. Was op weg naar Friesland en verder weten de nabestaanden niets. Heeft iemand Pieter Hoppen in een concentratiekamp leren kennen? Brieven s.v.p. aan Mevr. De weduwe Hoppen, Gordelweg 147a, Rotterdam.

Het dossier bij het Rode Kruis bevatte ook een verzoek van moeder Hoppen aan minister-president Drees en een envelop met brief van Jean Jacques Hoppen, Pieters broer. Verder namen Gunnink en Lassche een kijkje bij het voormalige ouderlijk huis van Hoppen. Gunnink beeldde zich in hoe moeder Hoppen tot jaren na de oorlog op het balkon verdrietig heeft staan kijken in de richting van de Sovjet-Unie, een land waar Pieter zou kunnen zijn omgekomen aan het front. Dit ondanks het advies aan haar in een brief van het Rode Kruis van 23 februari 1955: 'Berust in de vermissing.'

Wat Gunnink en Lassche tijdens hun lange zoektocht níét vonden: iets wat Pieter Hoppen ook maar op enige manier in verband bracht met de Duitse bezetter. Helemaal niets wees erop dat Hoppen fout was geweest tijdens de oorlog, en Gunnink besloot dat hij dit eerlijk en open aan eventuele nabestaanden wilde vertellen. Het vinden van de nabestaanden was volgens Lassche een zoektocht op zichzelf: 'Nergens konden we informatie vinden over een nog be-

staande familie Hoppen in Rotterdam. We zijn verzetsploegen langsgesegaan, bij oude burens in Rotterdam langs geweest, maar we vonden niets. Alleen kregen we informatie dat de broer van Pieter, Jean Jacques, dood was en twee kinderen had: Yvonne en Marjolijn. Op internet vond ik bij toeval iemand die ergens in een gastenboek ondertekende met "Yvonne Hoppen". Ik belde deze vrouw op en vroeg haar of ze Pieter Hoppen kende.'

Yvonne Hoppen over dat bewuste telefoongesprek: 'Pieter Hoppen was mijn oom, en hij was altijd wel een gespreksonderwerp in onze familie geweest. Als kind merkte ik dat er soms over hem werd gepraat, al werd dat zo veel mogelijk vermeden als wij erbij zaten. Toen Geertjan Lassche me belde, was mijn eerste reactie: "Leeft Pieter nog?"'

Lassche: 'Ik had moeite om hier antwoord op te geven, want ik wilde graag dat Gerrit Gunnink het echte nieuws zou vertellen in een zo authentiek mogelijke ontmoeting met Yvonne. Ik antwoordde haar dat hij niet meer leefde, maar dat ik wel nieuws over hem had dat door Gerrit Gunnink gebracht zou worden.'

De ontmoeting vond plaats op 28 juli 2008 bij Yvonne Hoppen thuis, waar ook haar zus Marjolijn wachtte. Daar vertelde Gerrit Gunnink het hele verhaal van de liquidatie. Yvonne: 'Ik vond het heftig om te horen. Het deed me vooral pijn toen ik dacht aan mijn vader en mijn oma, die niet meer leefden. Van mijn oma weet ik dat ze ontzettend heeft geleden onder wat er allemaal is gebeurd in de oorlog. Ze is daarin haar man en dus ook haar zoon Pieter kwijtgeraakt. Ik weet dat mijn oma nog jarenlang kleding van Pieter heeft bewaard, eigenlijk tot aan het moment dat ze naar een bejaardenhuis ging. Door het verhaal van Gerrit werd eindelijk het mysterie rondom Pieter opgelost, daar was ik erg blij mee.'

Het duiden van het verleden van Pieter Hoppen was gebeurd, en zijn familie was ingelicht. Het volgende dat zich aandienende was de zoektocht naar zijn lichaam om hem waardig te kunnen herbegraven. Daarvoor moest de locatie bij Staphorst worden gevonden waar Hoppen in 1943 was neergeschoten en begraven. Gunnink moest diep in zijn geheugen spitten.

Lassche: 'Gunnink wist wel ongeveer waar het geweest moest zijn, bij dat ketencomplex, maar helaas bestond dat niet meer. Een zekere Mannegien kende de knokploeg, hij zou misschien feilloos de plek kunnen aanwijzen, maar hij bleek niet meer te leven. Iets verder van de knokploeg af had Jan Compagner gestaan, oftewel Jannegien, een orthodoxe Staphorster man, woonachtig in een boerderij niet ver van de bewuste plek. Gelukkig leefde hij nog wel en ik heb hem thuis bezocht, samen met Gerrit. Tijdens ons gesprek hoorde ik hem mompelen: "Ze zeggen dat er hier in de buurt een lijk begraven is." Met hem ben ik daarna op zoek gegaan naar de plek waar de keten hadden gestaan en waar het lijk begraven zou kunnen liggen. Hij wist de locatie aan te wijzen, althans bij benadering. Hij vertelde er in één adem bij dat hij er in het verleden het land geploegd had, dus volgens hem was het vrijwel onmogelijk dat er nog een lichaam in de grond zat.'

Jannegien had dus zo zijn twijfels, maar Lassche geloofde Gunnink al vanaf het eerste moment: 'Niet zozeer omdat hij een aardige man is en een gedetailleerd verhaal kon vertellen, dat zegt niets. Waarom vond ik Gunnink zo geloofwaardig? Hij vertelde mij eens een ander verhaal over verzetsmensen in Appelscha, onder wie Gerrit zelf, die bij een controlepost een landwachter met een ss-uniform hadden neergeschoten. Landwachters waren Nederlanders die als een soort hulppolitie werkten voor de Duitse bezetter. Dit verhaal van Gerrit leek mij erg sterk: waarom zou iemand bij zo'n klein dorpje en zo'n nietszeggende blokkade een ss-uniform dragen? Tot ik eens een oude landwachter ontmoette, die zei dat de destijds neergeschoten man inderdaad een uniform van de Waffen-ss aanhad. Maar dat was van diens broer. Ook in een brief van de vader van die landwachter staat dat zijn zoon begraven was in een ss-uniform. Vanaf dat moment wist ik dat Gerrit Gunnink een heel goed en scherp geheugen had en geloofde ik zijn verhalen tot in detail, en dus ook zijn overtuigende verhaal over de plek waar Pieter Hoppen moest liggen. Toen we met hulp van Gerrit Gunnink en Jannegien de plek ongeveer gelokaliseerd hadden, klopten we aan bij de Bergings- en Identificatie Dienst Koninklijke Landmacht, de voormali-

ge Gravedienst [BIDKL, zie kaders: De Bergings- en Identificatie Dienst Koninklijke Landmacht, p. 218 en Vermiste Nederlanders in Duitse dienst, p. 220]. Zij reageerden meteen eerlijk: meestal wordt er in dit soort gevallen niets gevonden.'

Patric van Aalderen, sergeant-majoor instructeur bij de BIDKL: 'We wilden wel heel graag met dit onderzoek in Staphorst beginnen. Het komt namelijk niet vaak voor dat je uit de eerste hand informatie krijgt van iemand die daadwerkelijk bij de zaak betrokken was en nog leeft. Vanwege de Wet op de lijkbezorging moesten de lokale autoriteiten eerst toestemming verlenen. Daarnaast moest de grondeigenaar worden geïnformeerd en met het veldonderzoek akkoord gaan. Het hoofd van de BIDKL, Geert Jonker, en Geertjan Lassche hebben in Staphorst besprekingen gevoerd met burgemeester Alssema, en na een stevig pleidooi zei hij zijn medewerking toe. Via hem ontvingen wij even later het officiële verzoek: we konden gaan graven.'

Op 6 oktober 2008 vindt het onderzoek plaats naar de stoffelijke resten van Pieter Hoppen op het land van melkveehouder Dunnink in Staphorst. Op basis van de verklaringen van Gerrit Gunnink en Jannegien moet het lichaam naast of onder een grote persbult liggen. Een persbult is een langwerpige berg met kuilvoer, die in feite de wintervoorraad voor het vee vormt. Ze besluiten eerst te graven náást deze zurig ruikende bult. Het BIDKL-team zet op aanwijzingen van Gunnink een onderzoeksgebied uit. Een stuk land van twintig bij acht meter wordt met markeringspalen afgezet, en van links naar rechts worden sleuven getrokken van een meter diep. Na enkele uren onderzoek besluit het team ermee op te houden, omdat er geen menselijke resten zijn aangetroffen.

De teamleden vermoeden dat het lichaam onder die grote, kostbare persbult ligt. Om meer zekerheid hierover te krijgen, doen Lassche en Van Aalderen nauwgezet onderzoek. Ze vragen oude luchtfoto's op bij het kadaster, onderzoeken oude en nieuwe landkaarten, en proberen zo de exacte locatie van het veldgraf te bepalen. Slotsom van het pas- en meetwerk: het lichaam van Hoppen ligt hoogstwaarschijnlijk op zeventien stappen van de huidige weg het land in. In-

derdaad onder de persbult, om precies te zijn onder het schuine deel aan de noordzijde ervan. Nadat boer Dunnink door de gemeente Staphorst wordt gecompenseerd voor de aanstaande schade aan zijn ingekuilde voer, kan in het voorjaar van 2009 een nieuwe graafpoging worden ondernomen om te kijken of de minutieuze reconstructie van Lassche en Van Aalderen klopt.

Op 21 april 2009 begint de tweede zoekactie. Geert Jonker, Patric van Aalderen en de zoon van boer Dunnink gaan die ochtend al vroeg graven. Als toeschouwers zijn aanwezig Gerrit Gunnink én Yvonne Hoppen. En zij beiden gingen samen naar de bult met kuilvoer. Ook Gerrits vrouw Gerri is erbij. Zij vergezelde Gerrit tijdens de gehele zoektocht naar Hoppen om hem in de moeilijke momenten bij te staan.

Een andere belangrijke aanwezige is Geertjan Lassche: 'Het graafwerk in de ochtend leverde niets op. Geert Jonker zei nog, net als eerder: "Het is heel simpel, meestal vind je in dit soort gevallen niets." Ik begon 'm toen wel te knijpen, want we hadden van alles in gang gezet en een heleboel mensen moeten overtuigen. Ook werd het steeds drukker langs de weg, allerlei bekenden kwamen een kijkje nemen. We gingen lunchen, en boer Dunnink sprak me aan: "Ik heb het toch gezegd? Begin er toch niet aan."

Na de lunch werd het vak waarin mogelijk nog iets lag kleiner en kleiner. Het was een regelrechte thriller, want na verloop van tijd was er nog maar zo'n tien vierkante meter te graven over. Steeds dichterbij naderden we dat punt van de zeventien passen, en ineens zie ik Patric van Aalderen zijn hand opsteken. Toen wist ik het...' Van Aalderen: 'Ik riep "Stop!" De graafmachine moest onmiddellijk ophouden. Want ik had iets ontdekt waarvan ik meteen snapte dat het menselijke resten moesten zijn.' Lassche krijgt er nog kippenvel van: 'Ik dacht: yes! Dit moment moest verschrikkelijk zijn voor de familie, maar van mij viel echt een last af.' Het is 13.45 uur wanneer Yvonne Hoppen, en Gerrit en zijn vrouw worden geïnformeerd over de bijzondere vondst. Yvonne: 'Ik merkte meteen aan Patric en de commotie die ontstond dat er iets aan de hand was. Toen werd duidelijk dat Pieter eindelijk gevonden was, heel bijzonder, het maakte emoties bij me los.'

De enige die geen enkele emotie toont bij de ontdekking is Gerrit Gunnink: 'Nee, want ik wist zo zeker dat we het lichaam van Pieter Hoppen zouden vinden. Ik had destijds immers zelf geholpen om hem te begraven, hem met eigen ogen in die kuil zien liggen.' Lassche had een dergelijke zekerheid niet: 'We hadden namelijk ook andere theorieën over het lichaam. Bijvoorbeeld dat de vader van Gerrit Gunnink het lijk op een later moment naar elders had vervoerd, zonder dat Gerrit daarvan wist. Of dat boeren kort na de oorlog bij het ploegen iets met het lichaam hadden gedaan. Maar gelukkig kregen we nu de bevestiging dat hij er toch nog lag.'

Nadat Geert Jonker de aanwezigen officieel heeft gemeld dat er daadwerkelijk menselijke resten zijn gevonden, schermen hij en Van Aalderen de vondst af om in alle rust de stoffelijke resten verder te kunnen uitgraven. De media zijn inmiddels volop aanwezig op de Hamingerweg 3. In de avonduren wordt het gevonden materiaal naar Soesterberg overgebracht voor verder onderzoek.

In Soesterberg, op het laboratorium van de BIDKL, worden de stoffelijke resten schoongemaakt en onderzocht op lengte, leeftijd, ziektes en anatomische afwijkingen. Enkele skeletdelen gaan naar het NFI voor de leeftijdsbepaling. Antropoloog Reza Gerretsen van het NFI stelt vast dat de persoon bij overlijden niet ouder was dan veertig jaar. Een nauwkeuriger bepaling was niet mogelijk. Ook wordt DNA-materiaal uit de stoffelijke resten veiliggesteld (zie kader: DNA-onderzoek van zeer oude stoffelijke overschotten, p. 221). Dit vindt de BIDKL nodig om met zekerheid de identiteit te kunnen vaststellen van degene van wie de gevonden stoffelijke resten zijn en daarmee uit te sluiten dat het gaat om een andere persoon. Daarvoor is de medewerking nodig van het Landelijk Bureau Vermiste Personen (LBVP), een onderdeel van de Nationale Politie. Het LBVP geeft toestemming voor het uitvoeren van DNA-onderzoek.

Voor dat onderzoek is vergelijkingsmateriaal nodig. Yvonne Hoppen geeft Van Aalderen een oude stropdas van haar vader Jean Jacques, in de hoop dat deze bruikbaar DNA-materiaal bevat. Ook staat zij zelf DNA af. Maar dat is niet bruikbaar voor het identificatieonderzoek. Om een stoffelijk overschot te kunnen identificeren is

het autosomale DNA-profiel van een vermeende nicht niet geschikt. De genetische afstand tussen een oom en een nicht is daarvoor te groot. Ook zogenoemd mitochondriaal DNA-onderzoek is geen optie (zie hoofdstuk 12 en 23). Hiervoor moet er een familierelatie bestaan in de moederlijke lijn. Maar Yvonne is de dochter van de broer (en schoonzus) van Pieter en heeft dus een andere moederlijke lijn dan Pieter.

Peter Kruit, destijds werkzaam bij de afdeling Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis, kijkt op verzoek van Van Aalderen in het persoonsdossier van Pieter Hoppen. Daar vindt hij zeer oud materiaal: de eerdergenoemde envelop met brief uit 1947, afkomstig van broer Jean Jacques en gericht aan het Rode Kruis. In de brief vraagt Jean Jacques aandacht voor de vermissing van zijn broer Pieter. De envelop is dichtgelikt en bevat nog een postzegel: een roodviolet exemplaar van tien cent met de afbeelding van koningin Wilhelmina erop. Begin juni 2009 brengt Els Schiltmans van de BIDKL persoonlijk al het materiaal naar het NFI voor DNA-onderzoek.

De BIDKL ontvangt na het onderzoek van het NFI het DNA-onderzoeksrapport. Daarin staat dat uit het referentiemonster botweefsel van de gevonden resten een volledig autosomaal DNA-profiel is verkregen van vijftien loci, en een volledig Y-chromosomaal DNA-profiel van zeventien loci (zie kader: Y-chromosomaal DNA-onderzoek, p. 224). Uit de bemonsteringen van de stropdas is een DNA-profiel verkregen van een vrouw, dat matcht met het DNA-profiel van Yvonne Hoppen. Deze stropdas levert dus geen DNA-profiel op dat van Jean Jacques Hoppen zou kunnen zijn. Blijft over: de envelop met de postzegel uit 1947.

Voor het onderzoekslaboratorium van het NFI is het een uitdaging om uit dit zeer oude materiaal een DNA-profiel te verkrijgen. De onderzoekers zetten speciale technieken in om het na al die jaren wellicht nog aanwezige DNA zo goed mogelijk te kunnen onderzoeken. Titia Sijen, hoofd van de Research & Development-groep van de afdeling Humane biologische sporen van het NFI: 'Van de postzegel kon geen DNA-profiel worden verkregen. Van de envelop is eerst een klein deel van de likrand onderzocht. Dat leverde weliswaar

geen bruikbaar DNA-profiel op, maar gaf ons wel een aanwijzing dat er nog DNA op de likrand aanwezig was. Toen hebben we een groter deel van de likrand onderzocht. En dat leverde een interessant resultaat op: een onvolledig, complex autosomaal DNA-mengprofiel en een onvolledig enkelvoudig Y-chromosomaal DNA-profiel van veertien loci. Dit laatste profiel bood mogelijkheden: het profiel is van het mannelijke DNA op de likrand. En het is enkelvoudig, dus afkomstig van één man, en daardoor zeer geschikt voor vergelijking met het Y-chromosomale DNA-profiel van het botweefsel van de stoffelijke resten.'

Deze vergelijking levert een match op, en daarmee een aanwijzing voor verwantschap in de mannelijke lijn tussen degene van wie de botresten zijn en degene die de envelop heeft dichtgelikt. Titia Sijen: 'Het is fascinerend dat 67 jaar nadat iemand een envelop heeft dichtgeplakt het lukt om hiervan een DNA-profiel te verkrijgen. Een heel bijzonder resultaat in deze toch al memorabele zaak.'

De DNA-match die is gevonden bij het NFI, de antropologische analyse van de BIDKL en van het NFI, de verklaringen van Gerrit Gunnink en de vondst van het lichaam in Staphorst zijn voldoende voor de identificatie van Pieter Hoppen, 67 jaar na zijn overlijden.

Het eerherstel voor Pieter Hoppen is volledig wanneer hij op donderdag 14 oktober 2010 wordt herbegraven op het Ereveld in Loenen, in graf 1099. Van perskuil naar eregraf. Het graf wordt spontaan ter beschikking gesteld door de Nederlandse Oorlogsgravenstichting. Op de kruising Hamingerweg en Rechtersweg, de plaats waar Pieter Hoppen werd doodgeschoten, begraven en in 2009 weer opgegraven, wordt op 12 april 2011 een monument opgericht. Een wit kruis als gedenkteken voor onderduiker Pieter Hoppen.

In zekere zin is ook de documentaire *Nooit Meer Lof* een monument voor Hoppen, zoals die dat ook voor Gunnink is. Van Aalderen beaamt dit: 'Een lid van de knokploeg die op deze wijze een boekje opendoet, dat is uniek. Er was onder verzetsstrijders een ongeschreven wet dat er na de oorlog niet meer over dergelijke zaken werd gesproken. Maar Gunnink heeft heel moedig zijn mond open-

gedaan.' Gunnink zelf vindt vrede, bijna zeventig jaar na dato: 'Steeds meer mensen in mijn omgeving overlijden. Ik word ook een dagje ouder en ben blij dat ik mijn verhaal heb kunnen vertellen. Al zijn er veel mensen die vinden dat ik dat niet had moeten doen, bijvoorbeeld uit respect voor de verzetsmensen die inmiddels zijn overleden. Mijn vader zei ook altijd: "Erge dingen uit de oorlog hoef ik niet te vertellen." Ik vond dat ik het toch moest doen.'

Lassche prijst Gunnink om zijn, welbeschouwd, nieuwe verzetsdaad: 'Alleen moedige mensen kunnen dit. Toen mijn documentaire in première ging, kwam na afloop een verzetsman van een andere knokploeg uit de regio Meppel bij me staan. Ik suggereerde dat over zijn ploeg ook zo'n verhaal te maken zou zijn. Hij knikte en antwoordde: "Dapper, dapper, hoor. Maar ik durf het niet." Waarna hij ingetogen wegsjokte, de duisternis in. Weer andere verzetsmensen vonden dat Gerrit dit niet naar buiten had moeten brengen, dat zou de afspraak zijn geweest. Gerrit had het moeten laten rusten.'

Yvonne Hoppen roemt Gunninks openheid: 'Razend knap, ik neem mijn pet voor hem af. Ik zou willen dat meer verzetsmensen dit deden. Ik ben geen moment boos geweest op wat Gerrit in de oorlog met Pieter heeft gedaan. Het was oorlogstijd, dat begrijp ik wel. Ik kan me voorstellen dat ze dachten dat ze de juiste keuze hadden gemaakt.'

De Bergings- en Identificatie Dienst Koninklijke Landmacht

De Bergings- en Identificatie Dienst Koninklijke Landmacht, kortweg BIDKL, is een onderdeel van het ministerie van Defensie en bestaat in 2014 uit drie personen: hoofd van de BIDKL en adjudant-onderofficier Geert Jonker, sergeant-majoor instructeur Patric van Aalderen en sergeant der eerste klasse instructeur Els Schiltmans. De BIDKL is een van de pijlers van de Werkgroep Vermiste Personen Tweede Wereldoorlog en is gevestigd in Soesterberg, waar het de be-

schikking heeft over een modern laboratorium. De dienst is verantwoordelijk voor opsporing, berging en identificatie van vermiste militaire en civiele slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. De BIDKL voert zijn werkzaamheden uit op Nederlands grondgebied en op verzoek in het buitenland.

Direct na de bevrijding in 1945 werd de Dienst Identificatie en Berging (DIB) van het Militair Gezag opgericht. In Nederland lagen toen tienduizenden nog te bergen oorlogsslachtoffers: militairen, burgerslachtoffers van oorlogshandelingen, kampslachtoffers, gefusilleerde verzetsstrijders en stakers, en geliquideerde collaborateurs. De DIB werd in 1951 opgeheven, en de werkzaamheden werden voortgezet door twee gravendienstcompagnieën van het Regiment Intendancetroepen van de Koninklijke Landmacht. Later werd dit de Bergings- en Identificatie Dienst Koninklijke Landmacht. In de jaren tussen 1945 en nu zijn vele duizenden slachtoffers geborgen, geïdentificeerd en herbegraven. Soldaten zijn herbegraven op militaire erevelden, zoals in het Limburgse Ysselsteyn, en burgerslachtoffers op het ereveld in Loenen. Anno 2014 zijn nog altijd ongeveer 4500 militairen en 700 burgers vermist.

Patric van Aalderen vertelt over de essentie van de taken van de BIDKL: 'Het werk dat wij doen is enorm belangrijk voor nabestaanden, ongeacht wat de vermiste persoon in oorlogstijd heeft gedaan. Wij denken dan ook niet in termen van goed en fout, zwart en wit. Wij denken in vaders, zonen en echtgenoten, kortom in dierbaren. De Verdragen van Genève verbieden zelfs het maken van onderscheid tussen slachtoffers van verschillende partijen. Het leed voor alle nabestaanden is immers even groot. Omdat wij alles doen – van het opsporen tot aan het begeleiden van de herbegravenis – komen we veel in contact met nabestaanden. Het informeren en bijstaan van deze mensen doen we zeer zorgvuldig. Want zodra een deur van een nabestaande opengaat, stap je als het ware het getekende leven van die familie in. Je kunt ze in veel gevallen uitleg geven over grote mysteries en onbeantwoorde vragen uit het familieverleden. Het is daardoor erg mooi en dankbaar werk. Een herbegravenis is ook een indrukwekkend en ontroerend gebeuren, elke keer weer. Bij de